

## **Annelik ve Politika: Barış Anneleri'nin Öğrettikleri**

Gözde Orhan\*

Kadın aktivizmi üzerine yapılan çalışmalar, kadınların yalnızca kadınlık kimliği üzerinden değil, başka kimlikler üzerinden de mobilize olduklarını ve olabileceklerini göstermiştir. Bunlar içinde “annelik”, kadınların politizasyonunu ve direniş pratiklerini tetikleyen en önemli kimliklerden birisidir.

İlk olarak söze, “anneliği” tanımlayıp kavramsallaştırarak başlayalım. Feminist literatürde, sosyal inşa olarak annelik kurumu (*motherhood*) ve anneliğe değgin her türlü pratiği içine alan annelik edimi (*mothering*) son derece tartışmalı kavramlardır. Annelik edimi, hayatta kalmak için başka birinin bakım ve ilgisine bağımlı olan insan için yapılan tüm dinamik etkinlikler ve ilişkiler ağı olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, çocuk doğurmaktan eğitmeye, hatta engelli ve yaşlıların bakımına kadar birçok etkinlik annelik edimi içerisine dâhil edilebilir. Ancak annelik edimi evrensel olarak kadınlıkla özdeşleştirildiğinden, her türlü bakım işi de kadınlıkla ilişkilendirilmiş ve sonucunda da annelik, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini güçlendirmiştir (Arendell, 2000: 1192).

Birçok kültürde kadınlar, gelecekte anne olacakları öngörüsüyle yetiştirilir. Annelik, kadının birincil görevi, toplumsal cinsiyet rolünün temel belirleyicisidir. Sosyolog Ann Oakley, kadınların yaşamlarının başlangıcından itibaren üç prensiple yetiştirildiklerini savunur: bütün kadınlar anne olma ihtiyacı duyar, çocuk anneye ihtiyaç duyar, anne de çocuğuna ihtiyaç duyar (Oakley, 1975: 186-190). Böylesi bir bakış açısı, çocuk istememenin anormal ve kadınlık-dışı bir davranış biçimi olduğunu kabul etmektedir. Anne olmayı reddetmek, kadınlığı da reddetmek anlamına gelir. Diğer taraftan anne olmayı, kendini başka bir canlı için feda etmek olarak yorumlayan yerleşik anlayış, anneliği sosyal ve kültürel olarak bir tür “erdem” haline getirmiştir. Anne olmama tercihi, bencillik olarak algılanmıştır.

\* Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü doktora öğrencisi.

Anneliğin; başkasını düşünmek, başkasının ihtiyaçlarını karşılamak, başkasının yararına eylemde bulunmak gibi yönleri, kadının çocuğuyla beraber özel alana kapatılmasını da meşrulaştıran bir anlayışın yolunu açmıştır (Gieve, 1987: 38). Bu anlamda annelik, Simone de Beauvoir ve Betty Friedan gibi ünlü feministlerin de vurguladığı gibi kadının toplumsal ezilmişliğini sürdürü ve güçlendiren bir kurum olarak işlemiştir.<sup>1</sup>

Linda Rennie Forcey, kadının annelikle ilişkisini sorunsallaştıran üç temel yaklaşım ortaya koyar (Forcey, 1994: 357). 1970'lere kadar egemen olan ilk yaklaşım, kadın ile erkeğin eşit olduğu temel prensibini merkeze koyarak, kadının erkekle eşit hukuk, eşit iş ve eşit eğitim olanaklarına ulaşabilmesi için farklılıkların minimize edilmesi gerektiğini savunur. 1970'lerin ortalarından itibaren eşitlik perspektifi yerini yeni bir yaklaşıma bırakır. Kadın ile erkeğin öz itibariyle farklı olduğunu kabul eden bu yaklaşım, kadının doğurgan olması dolayısıyla daha duygusal, şefkatli ve barışsever olduğunu iddia eder. Kadınlığı annelik vasıflarıyla birlikte yücelten bu bakış açısı, özsel noktaları ön plana çıkarması ve kadınlığı biyolojik özelliklere indirgemesi nedeniyle oldukça eleştirildi. Buna tepki olarak doğan üçüncü akım, kadınlığın doğal kategorilerle açıklanamayacağını, kadınlığın ve anneliğin toplumsal inşa şeklinde incelenmesi gerektiğini dile getirdi.

Farklılıkları vurgulayan ikinci anlayış özcü (essentialist) bir analiz sunsa da, toplumsal cinsiyet ve barış çalışmaları alanlarında önemli katkılar sağlamıştır. Ünlü makalesi *Maternal Thinking*'de Sara Ruddick, anne olmanın farklı bir düşünce evreni sağladığını ortaya koymuş, anneliğin kadını hem güçlü hem de güçsüz kıldığını iddia etmiştir (Ruddick, 1980). Ruddick'e göre kadın güçsüzdür, çünkü çocuğunu erkek egemen dünyanın savaş, katliam ve kriz koşullarında büyütme zorundadır. Ancak diğer yandan kadın güçlüdür, çünkü bir çocuk için annesi başlıca yaşam kaynağıdır ve annenin çocuğu üzerinde, bakım ve besleme yeteneğinden doğan önemli bir etkisi vardır. Anne, çocuğunun ve dolayısıyla toplumun geleceğini elinde tutan kişi olarak görülür; ama diğer yanıla toplumdaki ikincil rolü devam eder.

Demokrasi ve insan hakları alanından bakıldığında, kadının doğası gereği üretmeye, hayat vermeye, koruyup kollamaya, dolayısıyla barışı tesis etmeye daha yatkın olduğunu savunan özcü yaklaşım, kadınlara büyük değer atfetmiş, daha iyi bir toplumsal düzen inşasında kadınları cesaretlendirmiştir. Erkeklikle ilişkilendirilen savaş, istila gibi dünyayı tehdit eden olguların karşısında kadınlar, annelikten aldıkları güçle dünyayı koruyup kollamaya davet edilmişlerdir.<sup>2</sup> Şüphesiz böylesi bir yaklaşım, toplumsal cinsiyet ilişkilerini ikilikler üzerinden tanımlayan; kadını pasif, duygusal, güdülerıyla hareket eden, "doğayla ilintili"; erkekleri aktif, akılcı, mantığıyla hareket eden, "kültürel" canlılar olarak kuran ve böylelikle kadının erkekçe yönetilmesini meşru kılan geleneksel anlatımı pekiştirmektedir (Ortner, 1972: 12). Kadın, annelik dışında başka kimliklere de sahiptir ve eğer bir "kadın doğasından" söz edilecekse dahi, birçok toplumsal ve kültürel öge de anneliğin ve kadınlığın kurulmasında etkilidir.

Evelyn Nakano Glenn anneliğin tarihsel, kültürel olarak değişen ve toplum-

sal cinsiyet ilişkilerince şekillenen bir ilişki olduğunu savunur (Glenn, 1994: 11). Diğer bir deyişle, anneliği tanımlamak için biyolojik değil, toplumsal rol ve pratiklerden yola çıkan bir analizin ihtiyacını vurgular. Tek bir ideal annelik durumundan bahsedilemeyeceği gibi, anneliği biçimlendiren sınıfsal, ulusal, kültürel farklılıklar ve çelişkiler de göz ardı edilemez.

Annelik kurumunun kendisi böyle tartışmalıyken, kadınların annelik rolleriyle politikleşmesi ve birer siyasi aktör haline gelmesi çok daha karmaşık bir alanın kapılarını aralar. Kadınlar içerisindeki belki de en geleneksel kesimi ifade eden anneler, ikincilleşmelerinde rol oynayan annelik kimlikleriyle nasıl politikleşebildiler?

Bu sorunun cevabını ararken, ülkemizden ve dünyadan örnekler bakalım. En iyi bilinen anne hareketi şüphesiz, Arjantin'deki Plaza de Mayo Anneleri'dir. 1976'dan 1983'e dek süren askeri diktatörlük rejimi sırasında "kaybedilen" 30,000 kişiyi arayan annelerin oluşturduğu bu grup, ülkede her türlü sesin susturulduğu bir dönemde doğdu. Çocukları için tüm yasaklamalara rağmen şehrin en büyük meydanında her perşembe, başlarında beyaz başörtüleriyle eylem yaptılar. Çocuklarının uğradığı felaketten önce sıradan kadınlar, ortak acılarla bir araya gelerek örgütlü bir toplumsal harekete can verdiler.

Benzer hareketler, askeri rejimlerin, darbelerin yaşandığı birçok ülkede tekrarlandı. 1977'de El-Salvador'da kurulan CO-MADRES, Sri Lankalı kadınların Tamil halkına uygulanan zulme engel olmak için oluşturduğu *Anneler Cephesi* bunlardan yalnızca birkaçı (Hensman, 1996: 55-65). İçinde yaşadığımız coğrafyada da yıllardan beri çeşitli nedenlerle anneler örgütleniyor. 70'lerde çocukları faşist saldırılarda öldüğünde, 80'lerde 12 Eylül ve hapis hane koşullarına karşı çıkmak için, 90'larda gözaltında kaybedilmeleri önlemek için, açlık grevi ve ölüm orucuna giren çocuklarına destek olmak için ve son olarak Kürt halkına yönelik baskı ve şiddetin sona ermesi için anneler bir araya geldi. 1995'te 15 kadın tarafından temelleri atılan bu son anne hareketi, Kürt sorununun çözülmesi ve barışın sağlanmasını umut ederek kendisine *Barış Anneleri* adını verdi.

1990'larda Kürt hareketinin yükselmesiyle, Kürt kadını hem mücadelenin hem de akademik çalışmaların öznesi haline geldi. Handan Çağlayan'a göre Kürt kadını iki şekilde tanımlanmıştı: "savaşçı kadın" ve Kürt kimliğini ileri ki nesillere taşıyan Kürt annesi olarak (Çağlayan, 2007: 25). 1993'te PKK'nin dağılmasından önce kadınların oluşturduğu bir kadınlardan oluşmaktaydı (Özcan, 1999: 160). Dolayısıyla kadınların politikaya ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine yaklaşımlarının, diğer yandan Kürt hareketinin kadına yaklaşımının ve nihayetinde bunlar çerçevesinde şekillenen Kürt kadını imajının büyük oranda değiştiği söy-

- 
- 1- Bkz. Betty Friedan, *The Feminine Mystique* (New York: Dell, 1963); Simone de Beauvoir, *The Second Sex* (New York: Random House, 1974).
  - 2- Bkz. Sara Ruddick, *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace* (New York: Ballantine Books, 1989); Robin Morgan, *The Anatomy of Freedom: Feminism, Physics, and Global Politics* (Oxford: Martin Robertson, 1982)

lenebilir. Handan Çağlayan'ın Kürt kadın dergilerinden gözlemediği gibi, artık zavallı, kurtarılmayı bekleyen kadın değil; kendiyile birlikte halkını da özgülleştiren, değişip dönüşen, değiştirip dönüştüren bir kadın imajı karşımıza çıkar (Çağlayan, 2007: 101, 107, 109).

Ulusal mücadeleyle birlikte değişen kadınların bir kısmı da annelerdi. Çocukları çatışmada ölen, tutsak olan ya da dağa çıkan Kürt anneleri, anne olmanın uluslarüstü bir kategori olduğunu varsayarak Türk annelerine barış çağrısında bulundular. Tıpkı Cumartesi Anneleri gibi, Galatasaray'da toplanıp oturma eylemleri düzenlediler, İstanbul ve Ankara'da gösteriler yaptılar, meclise barış talebiyle dilekçe verdiler (Milliyet, 31 Aralık 2004). Hilmi Özkök'le görüşmek için Ankara'ya geldiklerinde içeri alınmadılar; onlar da beyaz çiçeklerini, asker ve gerilla cenaze törenlerinden görüntüler içeren bir CD'yi ve artık sembolleri haline gelmiş bir beyaz tülbendi Özkök'e gönderdiler (Sabah, 31 Aralık 2004).

Kürt kadınlarının geleneksel giysisi olagelmış beyaz tülbendinin annelerce sahiplenilmesinin bir nedeni vardı. Kürt annesi Müyesser Güneş'in anlatımıyla, Kürt adetlerine göre, eğer bir anne bir kavga esnasında tülbendini yere atarsa, taraflar kavgayı bırakmak zorundadır (Sabah, 31 Aralık 2004). Bu tarihsel anlayış hem anneleri barışın tesisinde rol oynamaları gerektiği konusunda yüreklendirmiş, hem de eylemlerine biçimsel bir zenginlik katmıştır. Barış Anneleri, anne olmanın toplumda yarattığı "saygınlıktan" faydalanamadılar. Arjantin'deki Plaza de Mayo annelerinin ya da Cumartesi Anneleri'nin yakaladığı kitle desteğini yakalayamadılar. Dünyanın çeşitli yerlerindeki hareketlerde yer alan annelerin, "Neden babalar değil de anneler?" sorusuna verdiği yanıtlardan birisi de, annelerin erkeklere nazaran daha az şiddet göreceği varsayımdır. Anneliğin cinsellikten arınmış, "kutsallaşmış" hali, birçok toplumda anneye korunaklı bir yer sağlamıştır. Ama defalarca şiddet ve tacize uğrayan Barış Anneleri için böyle bir yer hiçbir zaman olmadı. 10 Mayıs 2007 Anneler Günü'nde Barış Anneleri Galatasaray toplanmalarını bir basın toplantısıyla, "Annelere en güzel hediye barıştır" diyerek bitirdiler. 10 haftalık eylemler süresince 16 Barış Annesi gözaltına alındı (Evrensel, 10 Mayıs 2007).

Barış Annelerinin başlıca amacı, gözyaşları kendilerinkinden farklı olmayan asker anneleriyle bir araya gelmekti. Politikacıların ve bürokratların çocuklarının savaşta ölmediğine, yalnız yoksulların çocuklarının öldüğüne işaret eden, tüm annelerin "kız kardeşliği"ni ve dayanışmasını vurgulayan bir diskur kursalar da bunu hayata geçiremediler. Yalnızca birkaç asker annesi oluşuma destek verdi. Barış Anneleri örneğinde anneliğin diğer toplumlarda ve diğer dönemlerde olduğu gibi birleştirici olamamasının temel nedeni, ulusal çelişkilerin kadınlık, annelik gibi kimliklerden çok daha belirleyici bir şekilde rol oynamasıydı.

Barış Anneleri, eylemleri boyunca çocuklarının "ölü ele geçirilen teröristler" olmadığını vurguladılar. Bir çocuk devlete karşı suç işleyebilirdi ama bu bir annenin gözünde, çocuğunu daha az değerli kılmazdı. Başka bir deyişle, anne ile çocuk arasında kurulan ilişkinin resmi devlet politikasıyla belirleneme-

yeceğini gösterdiler. Bu örgütlü karşı çıkışın özneleri kadınlar, hele hele isyan edecekleri hiç düşünülmeyen anneler olunca, bu kadınlara yönelik politika da keskinleşti. Resmi söylemde hareket, “örgüt tarafından yönetilen kuklulardan” ibaretti. Hürriyet Gazetesi’nde yayınlanan bir yazıda, annelerin örgütlenmesi “stratejik bir planın parçası” olarak tanımlanıyordu:

*Bir süre önce gelen bilgilere göre PKK yeni bir strateji geliştiriyordu. “Şehit yakınlarıyla ortak duygu illüzyonu sağlanması.” Yani: Bir şehit annesi Vatan sağ olsun demiyorum” diyorsa bunu desteklemek. Bu sesleri artırmak. Savaş karşıtlığı adı altındaki bu tür çıkışları sistemli olarak yükseltmek. Barış anneleri savaş karşıtı olan şehit yakınlarıyla “Ancak acılı anneler birbirini anlar” yaklaşımıyla bir araya gelmeli. Böylece halkla güvenlik güçleri arasındaki moral bağ çöktürülebilir. Evladını askere gönderen annenin kafasına bu endişeyi koymak. Sonra da en duygulu anı olan cenaze sırasında bu tepkileri yükseltmek. Böylece devletle, hükümetle, TSK ile vatandaşlar arasındaki “vatanseverlik bağı”nı kopartmak. Oğullarımız boşuna ölüyor fikri yerleştirilmeli. Askere göndermeme ve savaş karşıtlığı duygusu körüklenmeli (Çekirge, 2006).*

Çocukları Kürt hareketiyle ilişkilendirilmiş kadınların kendilerinin de, organik ya da inorganik olarak hareketle ilişkili olabilecekleri düşünülebilir. Barış Anneleri’nin basın yayın organlarındaki temsili, annelik kurumuna duyulan sempatiyi ortadan kaldırmaya yönelik, eril yapılarla ilişkilendirme şeklindedir. Ancak eleştirel bakılması gereken nokta, annelerin kurumlarla ilişkilerinin olup olmadığı konusundan ziyade, kadınların kendiliğinden hareket geçemeyecekleri, kendi iradeleriyle mücadele edemeyecekleri varsayımını içeren genel yaklaşımdır. Anne olmayı, “doğası gereği” edilgen ve sabit sayan erkek egemen anlayış, kadınların illa ki başka bir yapı tarafından “kandırıldığını” varsaymaktadır. Sosyal bilimlerin en çok “özne”ye vurgu yaptığı bir dönemde, bir toplumsal hareketin eyleyenlerinin yok sayılması düşünülemez. Politik uzantıların ve yapıların etkisi bir yana, kendilerini “anneler” olarak tanımlayan ve kolektif bir kimlik etrafında toplanan öznelerin eylemleri esas alınmalıdır.

Diğer yandan anneye geleneksel olarak biçilen “fedakârlık” hali, onun alanlara çıkmasını meşrulaştıran bir boyut kazanmıştır. Her sınıf ve ulustan anneye göre, bir anne çocuğu tehlikedeysse yavrusunu kurtarmak için savaşır, bu son derece basit bir mantıktır. Böyle bir tespit gene ister istemez “kadın doğasına” gönderme yapsa da, politik alanda kolektif kimliğin inşasında azımsanamaz bir etki yaratmıştır. Dolayısıyla Barış Anneleri örneği annelik, öznellik ve politika ilişkisinin bir kez daha düşünülmesi noktasında önemli bir yerde durmaktadır.

## Kaynakça

- Arendell, Terry. Kasım 2000. "Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship". *Journal of Marriage and the Family*, 62 (4).
- Çağlayan, Handan. 2007. *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*. İstanbul: İletişim.
- Çekirge, Fatih. 11 Eylül 2006. "Erdoğan Tepkileri Bile Bile Çekmiş," *Hürriyet*.
- Evelyn Nakano Glenn. 1994. "Social Constructions of Mothering: A Thematic Overview". *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. (der) Evelyn Nakano Glenn, Grace Chang, and Linda Rennie Forcey icinde, New York: Routledge.
- Forcey, Linda Rennie. 1994. "Feminist Perspectives on Mothering and Peace". *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. (der) Evelyn Nakano Glenn, Grace Chang, and Linda Rennie Forcey. New York: Routledge.
- Gieve, Katherine. Mart 1987. "Rethinking Feminist Attitudes towards Motherhood". *Feminist Review* 25.
- Hensman, Rohini. 1996. "The Role of Women in the Resistance to Political Authoritarianism in Latin America and South Asia". *Women and Politics in the Third World*, (der) Haleh Afshar. London; New York: Routledge içinde.
- Oakley, Ann. 1975. *Women's Work: The Housewife, Past, and Present*. New York: Pantheon Books.
- Ortner, Sherry B. Sonbahar 1972. "Is Female to Male as Nature Is to Culture?" *Feminist Studies* 1 (2).
- Ruddick, Sara. Yaz 1980. "Maternal Thinking". *Feminist Studies* 6 (2).